

TA'LIM JARAYONIDA SHAXSNI TARBIYALASH IMKONIYATLARI

Mamanazarov Solijon Sherzodbek o'g'li

A.Navoiy nomli davlat stipendiyasi sohibi(2023-2024-yy)

Muxammadiyev Jamshid Ilxom o'g'li

Nizomiy nomidagi TDPU Tarix fakulteti Milliy g'oya,
manaviyat asoslari va huquq talimi yo'nalishi talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ta'lim jarayonida shaxsni tarbiyalash imkoniyatlari xaqida so'z yuritiladi. Shaxsni tarbiyalashda ta'lim va tarbiyani uzviy ravishda olib borish atroflicha taxlil etib o'rganiladi. Ta'lim muassasalarining yosh avlod tarbiyasida qanchalik muhim o'rin egallashi haqida ham to'xtalib o'tiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, shaxs, ma'naviyat, shaxs kamoloti, shaxs e'tiqodi,

Shaxsning ma'naviyatini belgilovchi boshqa ko'plab psixologik birliklardan farqli o'laroq, e'tiqod va dunyoqarash nisbatan barqaror va uyg'un bo'lib, uni osonlikcha, tez fursatda o'zgartirib bo'lmaydi. Shuning uchun uning tabiatini o'rganish, uning o'zgarishiga ta'sir ko'rsatish omillarini aniqlash masalasi bilan bevosita bog'liqdir. Shaxs kamoloti jarayonida uning turli ziddiyatlarga va zararli e'tiqodlarga berilish holati ham kuzatiladi. Mashhur amerikalik psixolog Gordon Ollportning fikrcha, e'tiqod va etnik ziddiyatlar o'ziga xos umumlashgan ustanovkalar bo'lib, agar shaxsda muayyan biror millat vakillariga nisbatan salbiy munosabat yoki ziddiyat mavjud bo'lsa, demak, unda boshqa bir millat vakillariga nisbatan ham xuddi shunday munosabatni kutish mumkin.

Shaxs e'tiqodiga aloqador bo'lgan shunday ziddiyatlardan biri din bo'lib, uni haqiqiy taqvodorlik yoki haqiqiy e'tiqoddan farqlash zarur. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda shaxsdagi tashqi va ichki diniy e'tiqodni yoki dinga moyillikni farqlaydilar. Amerika olimlari o'tkazilgan ko'plab tadqiqotlarda sig'inish joylariga borish bilan e'tiqodlilik ko'rsatgichlari o'rtasidagi bog'lanishni o'rgandilar. Bu bog'lanish bevosita bo'lib, muntazam cherkovga qatnaydiganlardagi tolerantlilik o'rtacha qiymatli bo'lib chiqdi. Cherkovlarga muntazam katnaydigan shaxslarda insoniylik darajasi yuqori bo'ladi. O'sha tadqiqotlardan ma'lum bo'lishicha, diniy manbalarni to'la mutolaa qilib chiqqan odam odatda – ancha ziddiyatlardan xoli, tolerantligi esa yuqoriroq bo'lar ekan. Bu tadqiqotlardan quyidagicha xulosalar chiqarish mumkin: birinchidan, shaxs e'tiqodi uning jamiyatdagi xulqini belgilovchi omil bo'lgani uchun ham uni

shakllantirishga eng avvalo jamiyat va jamoatchilik, oila va barcha turdagi ta'lim muassasalari jalb etiladi. Ikkinchidan, biz e'tiqodni shakllantiruvchi har bir omilning ta'sir kuchi nimalarga bog'liqligini bilishimiz kerak. Bular quyidagilardir: ta'sir kursatuvchi manba-shaxs yoki guruh, boshqacha qilib aytganda, kommunikator; ta'sir mazmuni yoki ma'lumot; ta'sir vositasi yoki ma'lumot yetkazuvchi tarmoq; ta'sirni qabul qiluvchi yoki auditoriya.

Ta'sir ko'rsatuvchi shaxs– ta'lim beruvchi. Ta'sir ko'rsatuvchi shaxsdan nimalar talab qilinadi? Avvalo, tajriba, bilimdonlik, ishontira olish qobiliyati, uning nutqi, o'ziga ishonchi va boshqalar. Ma'rifatchilarning asosiy ish uslubi, metodlariga o'zida mavjud bilim, tushuncha, g'oyalarni asos qilib olgan holda, birinchi navbatda yoshlarda, qolaversa, keng xalq ommasi ongida mustahkam e'tiqodni shakllantirish, ta'sir ko'rsatish va taqlid etishga chorlashdir. Bunda u muloqotning barcha samarali va ta'sirchan vositalaridan – monolog, dialog, bahs-munozara, breynshtorming kabilardan foydalanadi. Aynan ana shu faliyat har bir ta'sir ko'rsatuvchining ritorika asoslaridan xabardor bo'lishini, nutq mahoratini egallashini talab qiladi. So'zlovchi o'z nutqida nutqiy va nutqiy bo'lmagan vositalardan o'z o'rnida maqsadga muvofiq tarzda foydalana olishi shart. Agar voiz yoki notiq o'ziga berilgan minbarda faqat so'z va iboralar tizimidan foydalanish bilan cheklansa yoki qog'ozga tushirilgan matndan chetga chiqolmasa, uni auditoriya tinglamaydi, unga ishonmaydi. Shuning uchun hissiy ta'sir usullari – o'rinli ishlatilgan qarashlar, imo-ishora, mimika va patomimika kabilar ham ta'sirni kuchaytiruvchi psixologik mexanizmlar ekanini unutmaslik kerak.

Axborotning mazmuni. Notiqning nima haqida gapirayotgani ham ma'rifat tarbiyasida muhim o'rin tutadi. Tadqiqotlardan shu narsa ma'lum bo'ldiki, odamlarga ham aqlan asoslangan – (ratsional), ham emotsional ma'lumotlar tez ta'sir qiladi. Bunda auditoriya xususiyati nazarda tutilishi kerak. Masalan, o'qimishli, tushungan odamlar auditoriyasi faktlarga tayangan, asosli ma'lumotni tez kabul qilib, unga ishonsa, kichik yoshlilar, ma'lumot darajasi pastroq shaxslar ko'proq yurakka yaqin, emotsional ma'lumotga o'ch bo'ladi. Bundaylar hattoki ulardagi ayrim negativ xis-tuyg'ularni qo'zgatuvchi ma'lumotlarga nisbatan ham faolroq bo'ladi. Shuning uchun ham kasallikka qarshi yoki zararli odatlarga qarshi qaratilgan reklamada ko'pincha dahshat uyg'otuvchi rasmlar beriladi.

E'tiqodni shakllantiruvchi va mustahkamlovchi uslublar. Insonning insonligi, uning jamiyatdagi o'ri va nufuzi ham ma'lum ma'noda uning e'tiqodi bilan belgilanadi. Ayrim insonlar butun umri mobaynida faqat bitta narsaga e'tiqod qiladi. Masalan, Fransiyalik mashhur sayyox Kusto va uning komandasi haqidagi filmni hamma ko'rgan. Bir qarashda u butun umrini dengiz hayoti va undagi sirli voqealar, hayvonot dunyosini kashf etishga bag'ishlagandek tuyuladi. Dengizdan juda uzoqda yashaydigan, undan manfaat ko'rmaydigan odamlar uchun bu tadqiqotning hayoti

va ishlari keraksiz bir narsadek tuyuladi. Lekin bu olimning o‘z ishiga sadoqati, e‘tiqodi shu darajada kuchliki, uni butun dunyo, sog‘lom fikrlovchi har bir inson juda yuksak qadrlaydi. Bu kabi odamlarning boshqa sohalardagi xizmati kam bo‘lishi mumkin, ammo bashariyat uni yuksak e‘tiqodi uchun hurmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. Erkaev A. Ma‘naviyat – millat nishoni. – T.: Ma‘naviyat, 1997.
2. Imomnazarov M. Ma‘naviyatimizning takomil bosqichlari. – T.: Sharq, 1996.
3. Nigmanova.U.B “Uzluksiz ta‘lim tizimida shaxs ma‘naviyatini shakllantirishning o‘ziga xos jihatlari” mavzusidagi magistrlik dissertatsiyasi – TDPU-2013